

Akadémiai tag

I.

A Magyar Tudós Társaság — így nevezték kezdetben a Magyar Tudományos Akadémiát — megalakulása és Brassai írói működésének kezdete majdnem ugyanarra az évre esik. A Magyar Tudós Társaságot a magyar törvényhozás a nagy reformok országgyűlésén (1825—27) a XI-ik törvénycikkkel felállítandónak rendeli. A tetteges megalakulás csak 1830-ban következett be, mert csakakkor szervezték az osztályokat. Ekkor választották az első tagokat. Első rendes nagygyűlését 1831-ben tartotta, amikor Brassai már tisztában volt magával s talán el is volt készülve első dolgozatával a *szépmívek hatásáról*. Annyi bizonyos, hogy a következő évben jól felfegyverezve, mint kész író föllépik, nemcsak ezzel, hanem gyors egymásutánban több más dolgozattal.

Írói ereje és készsége oly gyorsan izmosodott, hogy nála egy év sokaknak tíz esztendejével ért föl, amit annak is tulajdonítunk, hogy eladdig nagyon sokat és nagyon szorgalmasan tanult. A kis Erdélyben élt, ott és azért is akart dolgozni, de mindig úgy, hogy az egész nemzet vegye hasznát. Ennek tulajdonítható, hogy 1836-ban, tehát írói működése negyedik évében már jelölik az Akadémiában több erdélyi író és szerkesztő társával: Méhes Smuellel, Herepey Károlylyal és gróf Teleki Domokossal együtt.

Szász Károly ajánlotta: „Brassai Sámuel a *Vasárnapi Ujság* széles esmeretű szerkesztőjét, egy igen derék geographiai munka (Bevezetés a világ, föld és Statusok esmeretére) s hasonló jelességű botanica szerzőjét.“ Az ajánlást aláírták: Szemere Pál, Wesselényi Miklós, Vörösmarty és Perger János. A választáson Brassai és Herepey nem kapták meg a kellő számú szavazatot.¹

¹ *Tagajánlások az Akadémiában*. Visota Gyula. Akad. Értesít. XVI. köt. 1834-ben választották be Bölöni Farkas Sándort, az első unitárius akad. tagot.

1837-ben újból ajánlották Brassait és meg is választották szeptember 7-én, 31-ből 20 szavazattal, a Mathem. és Term. tud. osztályba, mely akkor a IV-ik osztály volt. Két diplomát adtak ki, melyeket szerencsésesen megőrizett.²

1839-ben ajánlva volt az Akadémia igazgató tanácsába, de választásra nem került sor, mert a még gyakorlatban levő eljárás szerint kineveztetett az első helyen ajánlott tag.

Brassait 1837-ig leginkább a bölcészet és történeti osztály illette volna meg, mert irodalmilag legtöbbet abban a tárgykörben mozgott, s a történelem tanára volt a főiskolában. Tudományos hajlamai kezdettől fogva a philosophiára és a nyelvészetre irányultak.

Széchenyi hatását és a nemzetgazdaság iránti hajlandóságát akadémiai tagsága első éveiben egy egészen föltünő és meglepő munkával bizonyította be. Nemzete tájékozására megírta a *Bankismeretet*. Egyik leveléből megismerjük célját és tervét.

Az Athenaeum Tiszt. Szerkesztőségéhez

Bátor vagyok kegyedet felszólítani, miszerint a bankokról *bankismeret* cím alatt már-már bevégezendő munkámról tenne említést. A közönségnek sokkal fontosabb és kiereszkedőbb kalauzra van e tárgyban szüksége, mint amilyent a magyar hírlapi cikkek és megjelent könyvek szolgáltatnak.

II.

Az akadémiába taggá választását nagy kitüntetésnek vette, magát ily magas helyre érdemtelennek ítélte. Nagy kiterjedésű munkásságával hamar megnyugtathatta magát,

² Első Ferencz Felséges Auszriai Császár, Magyarország Apostoli Királya kegyelmes jóváhagyásával, az ország törvénye rendelkezéséből. A magyar nyelvnek minden tudományban és szépművészségében gyarapítására felállított Nemzeti Tudós Társaság Brassai Sámuel urat a magyar nyelv és literatura elősegítése tekintetéből közakarattal levelező taggá választá és ezen oklevél erejével társának elismeri, közremunkálódása által a társaság javára és díszé előmozdítását reménylve.

Pesten, September 7-én 1837.

Josef Nádor Ispán s. k.
mint pártfogó

Gróf Teleki József s. k.
előtűlő

Dr. Schedel Ferencz s. k.
titoknok.

hogy megtette amit egy akadémiai tagtól várhattak. Az 50-es években, midőn pesti lakós lett, óhajtott volna bejutni a rendes tagok közé. Nem volt szerencséje. Majdnem 30 év telt el, mielőtt ezt a dicsőséget elérhette. Többször lehetett észrevenni, hogy a mellőzés bántja, s élete legvégén a *XI-ik axiomában*, amely csak halála után jelent meg, föl is panaszozza:

„Levelező taggá 1837 szeptember havában választották. Erre a tisztes helyre jutásomat azonban nem a magam érdemének, hanem egyrészt Erdély magas műveltségű mágnásai, élükön br. Wesselényi Miklós pártfogásának tulajdonítom. Mert bizony az a pár könyv, amelyeken igényeim alapultak, bár a tanítás terén hasznos szolgálatot tettek, de valódi tudományos dolgozatok jellegét nem viselték. Ezután mint Erdély növényeinek szorgalmas és sikeres kutatója — akinek neve az európai füvészet nomenclaturájában helyet nyert — jutottam be a IV-ik osztály névsorába. Azonban a forradalom kiütött és le is folyt. Viszontagságaimból sok és méltatlan üldözések közt menekülve 1851-ben Pesten telepedtem meg, eleinte csak álnév alatt. Ennek köszönhetem bántatlanságomat, míg Urbán távozta szabadon lélekzeni engedett. Pestnek 9 évig voltam lakója egyvégtiben és éppen a Bach-korszakban, mialatt az Akadémia tudvalevő változásokat szenvedett. Egyszersmind a tagok száma is annyira megfogyott, hogy pótlásuk elodázhatatlanná lett. A választásoknál én is számot tartottam előléptetésemre. De biz a dolog másképp ütött ki. Ugyanis a IV-ik osztály egyetlen egy rendes tagra, a jeles matematikusra, Győri Sándorra apadott. Ez a tudósunk akkoriban egy értekezést, inkább mondhatni könyvet nyújtott be az akadémiának és kiadását sürgette. A kinevezett két bíráló ellenkező két ítéletet nyilvánított s az ügy eldöntésére engem neveztek ki arbiternek ... Akkor is, mint most, abban a véleményben lévén, hogy művelt világ bármely tudományos egyesületénél hallatlan dolog, valamelyik tagja munkájának a megjelenését egy pár kollegája ítéletétől tenni függővé, nem tartottam magamat competensnek, hogy mint levelezőtág rendesnek, s mint tudós nálamnál nagyobb tudósnek művét bíráljam, csak arra szorítkoztam, hogy a kiadást bíráló pártjára állottam egy kérdés kockáztatásával, t. i. vajjon tanácsos az akkor szegény akadémiának költekezni egy oly mű kiadására, amelynek elárusítása a kiadásnak csak csekély percentjét sem fogja megtéríteni ... Megjegyzésem nem vétetvén figyelembe az értekezés egész terjedelmében kiadatott, de Győri mégis engesztelhetetlenül megharagudott érte és semmiképen sem lehetett rábeszélni, hogy engem kandidáljon, minek következtében a rendes tagságtól huzamos ideig elestem. Már pedig erre akkor inkább valék jogosítva, mint mikor levelező-taggá választottak. De akárhogy volt, megbuktam s csak évek múlva szánt meg a II-ik osztály és sziveskedett mint rendes tagot keblére fogadni. Így viselem én két facultás képét.³

Jókai az ő egészséges humorával, de hogy némi elégtételt is szerezzen magának — Brassaival folytatott polemiáért⁴ ezt a furcsa helyzetet így rajzolja meg:

³ Akad. Értesítő 1898 417—18 l.

⁴ L. Magyar nyelv ellenőre fejezetet.

„Brassainak mindenik osztály égis emlegeti a másik osztályban tett érdemeit, s együtt az öt osztály együttes érdemeiért nem választja meg rendes tagnak, hanem végül azt mondja, hogy mindez semmi! Brassai nagy tudós ugyan, de hát még milyen zeneértő! Válassza meg hát a konzervatórium!“ „A rossz világ aztán rájuk fogja, hogy félnek a kritikától, bizony félhetnek is. Alig van köztünk élő ember, akinek egy bokréta ne jutott volna azokból a csalánokból, amiket Brassai harberiumából poéták, muzsikások, kritikusok, filosofusok és matematikusok számára koronként ajándékozni szokott, s hogy polemiáiban mindig ő a győztes, arról, úgy hiszem, mindenki az első látásra meggyőződhetik. Nekünk ki van a hajunk tépve, mi pedig az övéből csak egy hajszálat is nem tudtunk kicibálni.“

„Kivánjuk neki és magunknak is, hogy még mint viruló öreggel együtt ülhessük meg a tort, melyet rendes taggá megválasztásakor fogunk csapni, pandantjaként annak a harieska puliszka estélynek, melyre egyszer jókedvében kilenc összemarakodott kritikust és antikritikust meghívott magához, azon élvezet reményében, hogy mint fogják majd egymást megenni! Ami azonban nem történt meg, egymás húsa nem került a sor, miután Brassai bácsi ennyi sűrű érdemei mellett, még kitünő szakács is.“⁵

1850-ben, mikor a szebeni természettudományi társulat tagjává választotta, a még mindig bújdosó Brassait, az Akadémiában ajánlották rendes tagságra, de a választáson megbukott. Szeretnők azt a bukást rebellis hírének tulajdonítani, de Hermann Ottónak Brassaihoz élete vége felé írt levele nem támogatja azt a gondolatot. Hermann hibáztatja az Akadémia akkori tagjait.⁶ Ez a mellőzés nem tántorította el Brassait az akadémiától, de kétségtelenül fokozta polemikus hajlamát, amire amúgy is alkalom kínálkozott bőven, mert Brassainak nyelvészeti, meg philosophiai nézetei lényegesen különböztek az akadémia irányelveitől.

⁵ Jókai: Emlékeim.

⁶ *Hermann Ottó levele unitárius koll. könyvtára.* Brassai reliquiák. Brassai reminiscenciája és a Hermann levele nagyon valószínűleg egyet és ugyanazt a dolgot jelenti. Kétségtelenül a Brassaiénak kell hitelt adnunk, oly ténybeli körülményekkel van kapcsolatba hozva.

Mihelyt letelepedett Pesten, siet föllépni az Akadémiában. 1852-ben fölszólal az akadémia magyartalansága ellen (*A magyar nyelv és az akadémia*). Ugyan abban az évben október 2-án fölolvassa értekezését: *Tapogatódzások a magyar nyelv körül*. Az értekezést kiadta a pesti Naplóban s emiatt meggyűlt a baja az Akadémia titkárával, Toldyval, aki vonakodott fölvenni az Értesítőbe, miután már másutt megjelent. Brassai mentségül azt mondotta: „A res augusta domi kényszerítette rá“, de az Értesítő még sem vette föl. Ennek folytatását a *Magyar Mondatban*, tovább folytatását a *Mondat dualizmusában* adta. Nemcsak alkalmi, hanem a magyar nyelv benső titkainak föltárásában állandóan idézett és nagyra-becsült tanulmányok voltak.

1856-ban az Akadémia bizottságot küld ki a magyar helyesírás ügyében, Toldy Ferenc elnöklete alatt. Fogarasi, Hunfalvi Pál és Ballagi mellé beválasztották Brassait is. Ez Brassaira nézve kitüntetés volt, mert ő a term. tud. osztályhoz tartozott. Egyben előjátéka annak az érdekes esetnek, ami csak vele történt meg, hogy eredeti osztályából áttették a bölcsészeti, a másodikba, de bizony a rendes taggá előléptetés ekkor is elmaradt. Rendes tagságra nem emelte, de egy pályadíjjal megkoszoruzta az Akadémia 1857-ben.

Az új osztályban 1857-ben márc. 16-án megtartja székfoglalóját: *Némely algebrai fogalmakról*. Mentegeti magát. Jól érzi elégtelenségét, „miszerint nem képes oly tárggyal foglalkoztatni becses figyelmöket, mely méltó volna ily tudós társaság állásához, ha minden úgy lenne, amint lenni kellené.“ Egyben biztosító ígéretet is tesz, mert „remélhető Isten s magunk törekvése után, hogy úgy lesz.“ Ekkor is, mint számos esetben kritizálja és hibáztatja önmagát: A matematikusok, köztük a legnagyobbak rendszerint más tekintetben ügyefogyott emberek voltak. Én ugyan ezen az áron sem átalanám megvenni, ha lehetne, egy Newton, egy Laplace di-esőségét, de mit tehetek róla, ha: „vires deficiunt animique.“

A magyar nyelvész Brassai sohasem pihen. A matematika körében mozog, de „nyelvünk állapota abba a kénytelenségbe helyezi, hogy más tudományhoz tartozó értekezéseinket is untalanul nyelvészeti kitérésekkel s veszötségekkel kell zavarnunk. Isten bocsássa meg bűnét azoknak, kik ez ál-

lapotot okozták s térítse jobb útra azokat, kik folyvást abban tartani törekednek.“

Az 1857-ik esztendő Brassainak az akadémiában dicsőséget és babért termett. A November 9-iki gyűlésen olvasta föl *Logikáját* a philosophiai osztályban. Nagy tetszéssel fogadták. Az 50-es éveknek s általában a magyar folosofiai irodalomnak nagy értékű darabja. Az akkor kezdődő egyezményes philosophiai irányzat körében, a lélektan szilárd alapjára helyezkedve, kimagaslik és messzire mutatja a helyes irányt. Az Akadémia fölismerte kiváló érdemeit és megjutalmazta a Marczybáni 100 arannyal.

Igen szorgalmas látogatója az akadémiái gyűléseknek. Nemcsak a magáéban, hanem más osztályokban is megjelent.

III.

A pesti élet 1859-ben félbeszakadt, ezzel az akadémiához való viszonya nagyot változott. Az akkori közlekedési nehézségek között, még a hozzá hasonló nagy utazó sem könnyen rándulhatott föl a fővárosba. Arra van kényszerítve, hogy másokat kérjen föl, ha az akadémiában fölolvastatni akar tartani. 1861-ben Csengeri Antal olvasta föl „*Az exact tudományok követelése, a philosophia tárgyában*“ című értekezését. Csengeri a budapesti Szemlében írja: Oly ember felszólalása, ki egyaránt otthonos a philosophia és az úgynevezett exact tudományok terén. Ez okból kétszeresen figyelemre méltó.“

Csengeri figyelmeztetésének meg volt az eredménye, de nem az, amire ő gondolt, hanem éppen az ellenkező. Az akadémia ezt a dolgozatot is kiadta bírálatra, két tagnak. A mű Csengeri szerint „sok ismerettel, erős logikával és változatosan sok elmésséggel és emelkedettséggel írt védelme a philosophiának a matherialista chemico-physiologusok ellen, de egyik bíráló nem lát semmi olyast, amit a dologban jártas másutt ne talált volna.“ E bíráló úgy vélekedik, hogy „szerzőnek a bölcsészeti pálya nem hivatásköre; azért van, hogy a bölcsészeti tárgy bölcsészetiileg kezeléséhez nem is ért.“ A másik bíráló hosszasan foglalkozik Brassai írói szokásaival, hibáztatja, hogy anekdotákat idéz „és trivialis hasonlatokat használ.“ Semmi alapost, meggyőzöt nem mond s mégis azt hiszi,

hogy diadala kétségbevonhatatlan.“ Az értekezést „mely nagy tárgy-ismeretlenséget s félszeg tudományt árul el, a magas tudományos akadémia dolgozatai közé felvételre méltónak nem tartja.“

Az akadémia csakugyan nem is adta ki az Értesítőben. Ujabb véleményt sem kért egy harmadik bírálótól s ezzel Brassain olyan sértést ejtett, amely nagyobb volt az eddigiek-nél, már azért is, mert ugyanakkor kiadta Fogarassynak egy Antikritikáját. Vagyis, amint válaszában mondotta: A két, vagy három bíráló, vagy jobbra vagy balra állítja: „menj be Atyámnak áldottja az Értesítőbe: te átkozott menj el tőlem az örök sötétségre.“ Még az is megfordult az elméjében, hogy talán azért esett rajta a sérelem, hogy még csak mint levelező tag szól: „Hát még a rang is nyom az igazság mértékében?“ Fokozta sérelme nagyságát, hogy 1856 óta, midőn a díjazást s ezzel kapcsolatban a bírálat alá bocsátást, határozta az Akadémia, egy dolgozatot sem utasítottak vissza. „No már valószínű, hogy kétszáz értekezés közt, az enyém mindnyájánál rosszabb, de e nem elég, hanem hogy éppen oly rossz volna, hogy kinyomtatása az Értesítőnek s annál fogva az Akadémiának becsületit csorbitná?“

Brassainak eszébe sem jutott, hogy az a sors érje, miután oly jeles tag, amilyen Csengeri, felolvasta, s dicsérettel szólott róla. Csengerit tehát joggal hívja tanunak az „Akadémia igazsága“ önvédelmi válaszában, ezt kérdező: Valószínű-e, hogy Csengeri egy ilyen semmitérő szemét értekezésnek elolvasásával magát cégérezte volna? Csengeri ugyan barátaiért sokat megtesz, még magát megtagadva, áldozva is. De olyat tenni, mellyel nemcsak magát, ízlését, tudományát compromittálná, hanem az Akadémiát is, melynek tagja, s azt is, kinek szolgálatot tesz, — ezt tenni mondom, nem áldozat, hanem meggondolatlanúság volna.“

Ez élére állította az egy tag és a nagy Akadémia közötti ellentétet, melynek folytatását Brassai a maga igazsága érzetében szükségesnek tartotta. Az értekezést kiadta az *Erdélyi Múzeum évkönyveiben*. Ezt ő szerkesztette. Itt már senki sem állott útjában. A múzeum-egylettel szemben vállalta és állotta a felelősséget. A múzeum olvasó közönsége szívesen látta ezt a fejtegetését és az akkor itt is nagyban

divatozó materialistikus irányzattal szemben. Az értekezést a *Korunk* ismerteti. „E nagyszerű értekezés (54—80 l.) az, melyet az akadémiai bírálók az értesítőből kirekesztettek, több helyütt tüzetesen megbíráltak az érdekeltebbek s mely köztudomásulag élénkebb szellemi mozgásnak volt alapja. „Én csupán éppen elismerést szavazok — írja az ismertető a széles tudományu veterán írónak azon nemes küzdelemért, melyet az emberi méltóság és önérzet érdekében, a társadalmat minden valódi kincsétől megfosztani kívánó és brutális állapottal fenyegető materialismus előharcosai ellen, néhol elég vastagon, de kiérdemelten kifejtett. Csakis a modor az, mely ellen legtöbb olvasónak kifogása lehet, de én ezt — mondja a cikk írója — midőn lényeges elvekről van szó, oly csekély zománcnak tartom, mely a tárgyilagos bees fényét nem homályosítja el.“ Messze vinne főtárgyunktól, ha itt részleteznők az ellentét okait. Máshelyen⁷ tárgyalva van. Itt csak egy hasonló fölfogásbeli ellentétre mutatunk rá, mely szintén az Akadémia kebelében fordult elő. Toldy Ferenc megbotránkozott Pefőfin „tulzott népieskedése miatt“, mert Toldy a költészetet valami ünnepies szellem nyilatkozatának nézte. „Azaz, hogy a hazát és szerelmet folyton megénekeljük, lefosztjuk róla a mi ünnepélyes.“⁸ Brassai azzal tartott, hogy *Naturalia non sunt turpia* (a természetes nem rút), s emiatt nem tartózkodott „trivialis“ hasonlatoktól sem. De őt feljogosította élesebb fegyver használatára a hitet becsülő philosophiának védelme, a rombolást és felforgatást hirdető új tudományokkal szemben.

Az akadémiai bírálók nem keresték Brassaiban azt az egyéniséget, azt a lelket, amely a sima papírra illesztett sorok fölött lebegett. Emersonnak igaza van: mi csak az olyan teteket szeretjük, amelyeket már régóta dicsérnek, s nem vesszük észre, hogy bármi lehet istenileg téves, amit ember tesz... Mindenkinek meg van a maga hivatása. Tehetsége a hivatás... Az elhivatás és a tehetség az ő szervezetétől függ, vagyis attól, hogy az egyetemes lélek hogyan testesült meg benne.“

A Rodin mondását sem hallgathatjuk el: „a művészet-

⁷ L. Vallása és philosophiája c. fejezetet.

⁸ Riedl Frigyes Toldy Ferencz emlékezete. Akad. Ért. 17 K. 248 l.

ben csak az a csunya, ami nem jellemző, vagyis aminek sem külső, sem belső igazsága nincsen.“ Amit és ahogy Brassai mondott, az mindig a tárgyat jellemezte, de mindig úgy, hogy viselje magán az ő írói egyéniségét. Talán el fog jönni az ideje annak is, hogy Brassai írásainak azt a kinövéseit, amelyek sértették a kortársakat, nemcsak sokat tudása önkéntelen szétáradásának fogják tekinteni, hanem lelki tehetségei gyümölcseinek és ismertető jegyeinek. Annyi bizonyos, hogy Brassai is, mint a sokaktól félre értett Rodin, elmondhatta: „Tőlem telhetőleg iparkodtam, sohasem hazudtam. Sohasem hizelegtem kortársaimnak.“ Brassai „kortársaitól nem érzelmi, hanem értelmi rokonszenvet várt.“⁹ Csakis ezen az alapon lehet megérteni, hogy Gyulaival, akivel több évig egy intézetben tanított, folytonos érintkezésben volt, Ballagi Mórral, akinek a barátságát sokszor igénybe vette, Eötvös Józseffel, akinek házáat sokszor fölkereste, éppen úgy és annyiszor szembeszáll, mint akár Mentovichsal, vagy Szarvas Gáborral. Brassai maga mondja: „Csak szokás, előítélet és tudósi tekintély az ellenfeleim.“

Igy hát az akadémiával folytatott perlekedések is nem-hogy veszítnének, sőt nyernek azzal a nagy hévvel, azzal a sokféle csipős, éles és kiméletlen vágással, amelyeket ez az egyedül álló tag merészkedik rámérni. Könnyű volna azt mondani: de hát miért nem használt csiszoltabb, simább nyelvet. Ha ehez fogott volna, akkor nem Brassai lett volna, hanem egy közönséges utánzó, akinek semmi egyéni értéke nincsen. „Aki végezi a maga munkáját, önmagát tárja fel ... Az ember nem temetheti gondolatait oly mélyre a könyvében, hogy az idő és a rokonlelkű emberek föl ne fedezzék.“ (Emerson.)

Brassait mindig bántotta, ha nem hallgatták meg, mert mindig igazságot hirdetett, vagyis azt, aminek igazságáról meg volt győződve. Mindenik ellenfelétől különbözött, nemcsak azzal, hogy szélesebb körű, s több oldalú ismeret alapján szólott a kérdéshez, hanem azzal is hogy több tapasztalattal rendelkezett, vagyis legtöbb eszmének láthatta, ha nemis keletkezését, de legalább fejlődését, irányulását. A kortársak

⁹ V. ö. Concha Akadémiai emlékbeszédével.

mellöle rendre, lassan mind eltűntek. Ő haladott a korral, s az új korokban rendre mind új embereket talált. Mikor 50 éves, ott hagyja Kolozsvárt, ott Erdélyt, ahonnan csak Gyulai Pál került föl Pestre. De Gyulai Brassai mellett gyermekembarátai: Ballagi 15, Csengery 22, Gönczi Pál 25 esztendővel fiatalabbak. Mindenik egészen más életviszonyok között, más gondolat-körben nőtt fel, s valamint ezeknél, úgy a többi akadémiai tagnál is ismeretlen volt az iskolákon kívül álló, a *selfmade man* egyéniségével együtt járó független fölfogás, az önmagából kiinduló s oda visszatérő bírálat.

Hosszú munkás életének legváltozatosabb képét dolgozataiból lehet összeállítani. Tökéletes mozaik, melyben a tudományos érdeklődésnek és törekvésnek, a tudásnak és megfigyelésnek, minden színe megtalálható. Bámulatba ejt amit látunk, de még inkább az a tudat, hogy a 70 évet meghaladott öreg és a 97 éves között alig találunk különbséget. Gyulai Pálhoz írt levelei magukban is meglepő képét mutatják Brassai lankadatlan enegiájának.

1875-ben április 9-éről írja:

Tisztelt Barátom!

Levele távollétem alatt érkezett Kolozsvárra s csak aug. 31-én vehettem tudomást róla. Elsőben is, ami a Franklin-féle kiadást illeti, mindenekre potentiát adok Nattsádnak s a „gyógyszerész-né”-nek elég lesz a revisioját küldeni meg. Bátor vagyok ezuttal figyelmeztetni Nattsádot, egy — úgy tetszik — Pontmartin féle beszélyre, melynek fordítását Salamon Fer. végezte bé. Ennek nyomtatása helyét és idejét ha tudatnák velem, megköszönöm, hogy a nem magam fordította részében igazítsak. Továbbá a *Segliere* kisasszony komédiása nem hiszem, hogy a rongyos 1 C. ft. fordítás díjjal nyomdai jogot szerzett volna magának a N. Színház. Ezt is hát. De csak kiigazítva ajánlanám. Harmadszor: Logikám példányai elfogytak s szeretném — ismét igazítva — újra világgá bocsátani. Kérem szóljon hozzá. — Nyelvészeti értekezésemet ha élek s egészségem lesz, magam szándéksom az I. osztály kegyes engedelmével felolvasni. Ne esodálkozzék a feltevésen, miután a drágalátos miniszter úr megakarja gátolni, hogy a kolozsvári egyetemen sanscrit nyelvből s egyszersmind hasonlító nyelvtanból egy füst alatt előadásokat tarthassak. Serviat pro notitia, s ha alkalom szerint megkérdi tőle, a tanügynek tesz több szolgálatot mint barátja Brassainak s. k.¹⁰

¹⁰ Eredetije a Magyar Nemz. Múzeum levéltárában.

Mikor az Akadémiával összekülömbözés történt, másokkal is kemény harcban állott. Mindenikkel, csaknem azon ok miatt. A materializmus és pozitivizmus túlkapásai bántották. Mialatt mások tévedéseinek helyreigazításán fáradozott, megkésztíti, talán legértékesebb, tanulmányát a *magyar-mondatról*. Ebben az a lényegesen kiemelkedő fölfogás, hogy a mondat lelke az ige. Az akadémia megtisztelte Brassait az őt jogosan megillető jutalommal oda ítélte a *Samuel-díjat* a „*magyar bővített mondatért*.”

IV.

1865-ben, tehát első megválasztása után, kettő hiján 30 esztendővel, az akadémia beválasztja a második osztályban rendes tagnak.

Megnyugtatólag hatott a szenvedélyesen dolgozó Brassaira, hogy „immár fölemelték egészen magok mellé.” Nem is maradt háládatlan. A következő évben mutatja be örökbecsű értekezéseit a *Módszerről*. Három részben olvasta föl. Először: *Mit tanítsunk?* azután: *Módszer és némi alkalmazásai?* Osztályban még két terjedelmesebb művével, a *Logikai tanulmányokkal* és élete végén az *Igazi Positiv Philosophia*-val lépett föl. A módszerrel betetőzte az 50-es években megkezdett paedagogico-philosophiai munkálkodást, az Igazi positiv Philosophiával vallásphilosophiai dolgozatait.

Nyelvtudományi munkája is egész halommal jelent meg: 1870-ben a *Magyar bővített mondat*, 1881-ben: *a nyelvújítás és Ballagi*; a classikus nyelvek körében 1872-ben terjedelmes füzetben igazítja helyre *Horatius magyarázóit*, 1874-ben a *Virgilius magyarázóit*.

Az Akadémiával majdnem élete végéig volt egy s más baja és vesződése. 1895-ben felküldi dolgozatát, az Igazi Positiv Philosophia-ról. Felolvasta dr. Alex. Bernát, aki úgy látzik, némi észrevétellel kísérte. Brassai megtudta és nem is hagyta szó nélkül. Az Akadémia főtitkárának, Szily Kálmánnak azonnal levelet írt:

„Egy ismerősöm Budapesten járva, jelen volt az akadémia 17-iki ülésén és nekem így referált: „Alexander 5 utántól $\frac{3}{4}$ 6-ig magyarázta az ön cikkét.” „Aztán a Magyarázat is inkább kritikai

ismertetés, mint objectiv expositio volt és oda ütött ki, hogy a szerző factumoknak vesz olyasmiket, amik nem factumok.“

„Annak, hogy értekezésemnek nem egy passusa philosophus Collegáimnál mosolyt, fősóválást, netalán mozgást is idézett elő, elvoltam készülve, hiszen óhajtottam is, hogy vitatás kövesse. De hogy egy helyettes felolvasómnak, az a hamis felfogása legyen, hogy ő az értekezőnek nemesak a személyesse, hanem bírálója legyen, arra a képtelen feltevésre sem elmélet, sem tapasztalás nem hagyott gondolnom. De én ezt csak furesaságnak veszem és azért említem meg, hogy példájára majd hivatalos bírálóimnak is lehet az a balfelfogása, aminek következtében értekezésem kiadását el-lenezheti. Kérelmem tehát Nadsádhoz az, hogy ha ily eshetőségekkel állunk szemben, azt megelőzőleg sziveskedjék kéziratomat visszaküldeni. Ismeretlen maradni se baj. De pellengére csak kényszerítve áll valaki.

Hogy levelemmel idővesztést okoztam, arról boesánatot kérek és állandó tisztelettel maradok a Ngs. Főt. Urnak

Dr. Br. S.

Sily Kálmán akadémiai titkár megnyugtató felvilágosítást adott 1895 III—21-ről.

Brassai fölpanaszolja barátjának, Conchának is. Látszik, hogy az akadémiai gyűlésről kapott tudósításban bizonyos túlzás és félreértés volt, mert Concha igyekszik megnyugtítani a már betegeskedő philosophust.

Kedves Brassai bácsi philosophiájának előadását az akadémiában hallottam — írja Concha (1896 okt. 8.) — de egészében, amint aztán nyomtatásban megjelent, nem olvastam, mert ekkor már el voltam tiltva minden szellemi foglalkozástól s ezt a dietát hosszú időre szabván rám az orvos, biz én még most ott tartok, ahol Alexander Bernát fogyatékos előadása után voltam. Hanem annyit mondhatok, hogy amit hallottam, azzal nagyon is rokonszenveztem s az egész sokkal egyöntetűbbnek tetszett, hogysen az ekleticizmus gondolata, hallásánál, eszembe jutott volna.

A felolvasás csakugyan megjelent az Akadémia kiadványaként külön füzetben. Azután sokan foglalkoztak vele, de ránk nézve rendkívüli beese van annak a két levélnek, amelyet Brassai és Concha a dolgozat benső tartalmáról váltottak s az Athaeneum közölt.

Brassai nagy súlyt helyezett az *Igazi Positiv Philosophiára*. Azért ragaszkodott hozzá, mert ebben nagy gondal állította össze böleselmi gondolatait: Missiot teljesít, ha a világról és az Istenről, az emberről, az észről és az érzésről elmondja szilárdá érett gondolatait. Amiket philosophiai ér-

tekezéseiben és valláselvi tanulmányaiban koronként elmondott, itt egybe foglalva találjuk. Igaza van Conchának, hogy ez nem tűzetes philosophiai rendszer, de igaz az is, hogy a veterán bölcész világfölfogásának olyan kifejtése, amelyből az ő gazdagon ellátott lelke egész terjedelmében megvilágosodik előttünk.

Nagy különbség van Brassai akadémiai tagságának első és második fele között. A rendes taggá választástól teljes negyven évig állandóan bírálja az Akadémia kiadványait. Az akadémia mégis szívesen fölhasznál minden alkalmat, hogy érdemeit méltányolja.

Midőn születése 80-ik fordulója alkalmával a kolozsvári intézetek üdvözlik, az Akadémia is megemlékezik róla. 1887-ben, vagyis akadémiai tagsága 50-ik évében Pulszky Ferenc tiszteleti tagul ajánlja, mint a tudósok nesztorát, ki az Akadémia bármelyik osztályának díszére válik nyelvészeti, bölcészeti és matematikai tudományossága által. A határozatot Trefort elnök közölte Brassaival érdemeit méltató levélben:

A tisztelet és elismerés az idő előrehaladása arányában fokozódott. 1890-ben újból üdvözli az Akadémia „melynek 53 év óta büszkesége.” Majd 1897-ben koporsójánál dr. Fináli Henrik az elismerés áradozó szavaival mondja: Nagyfoku s egészen kivételes méltánylásban részesült Brassai a halála után benyújtott posthumus dolgozatával a XI-ik axiomáról. „Ez hálás kegyelettel s a szabályszerű bírálat mellőzésével közzé fog tétetni” — mondja az akadémia jegyzőkönyve.

Ámbár csak halála után, de végül mégis megjött az elégtétel az 1861-ben szenvedett mellőzésért. A halálakor elhangzott titkári méltatás szerint: Brassai pályája nemcsak időben volt hosszú, hanem munkásságban és sikerekben is gazdag. Egész életén át tanított szóval és írásban. Ha volt valaha akadémiai tag, kinek halála minden osztályra nézve veszteség, az bizonyára Brassai, aki az Akadémia három osztályának majd mindenik tudományát művelte; a matematika, a philosophia és természettudomány, a classika philologia, a magyar nyelvészet.

Akadémiai méltatója, dr. Concha Győző azt hirdeti, hogy a nemzetek lelkének egész világába csak kiváló tagjai útján lehet szive, képzelme és akarata benső szellemébe bepillan-

tani. Ő Brassában „nemzetünk geniuszának egyik ilyen magyarázóját, törekvéseinek kiváló munkását, sikereinek élő nyomát, e geniusz küzdelmeinek oszloposát látja.“ Szerinte a Brassai „érdes, sajátos, különös egyénisége burok, mely a legemberségesebb, a legeggyetemesebb magot takarja.“ „A koszoru, melyet Akadémiánk Brassainak nyújt, nemcsak a tudósnak szól, hanem a magyarság első tanítóját, a magyar közművelődésnek legkitartóbb, legtöbb oldalú munkását illeti.“¹¹

Concha „aggódva gondolt feladata megoldhatatlan nehézségeire,“ midőn az Akadémia a szónok tisztével bízta meg. De nemcsak önmagához, aki a Brassai atyai barátságát élvezte, „hanem a nagy-férfiúhoz és a díszes Akadémiához is méltó, hű és megértő képet rajzolt.“ Az Akadémia ezután sem mulasztotta el a kínálkozó alkalmat, hogy nagyérdemű tagja iránt lerójjja kötelességét. Midőn 1911-ben siremléke készen volt, a leleplezés ünnepére elküldötte szónokát.

¹¹ Brassai Sámuel emlékezete. A M. Tud. Akadémia 1899 évi május 7-iki közgyűlésén felolvasta dr. Concha Győző.